

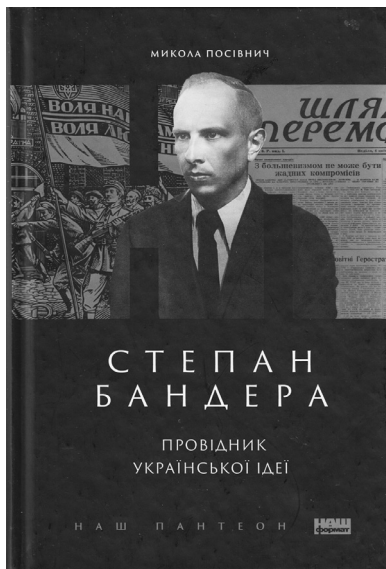
Петро ІВАНИШИН

*доктор філологічних наук, професор
завідувач кафедри української літератури та теорії літератури
Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9624-0994>
e-mail: pivanyshyn@gmail.com*

Віра КОЗАЧОК

*викладачка кафедри української літератури та теорії літератури
Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4355-9328>
e-mail: Virusik89@ukr.net*

**[Рец.] ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПРОВІДНИЦТВА ЯК СЕНСУ БУТТЯ
[на кн.]: Посівнич М. Степан Бандера. Провідник української ідеї.
Київ: Наш формат, 2023. 288 с. (Серія «Наш пантеон»)**

Праці українського історика Миколи Посівнича, присвячені передусім вивченню українського національно-визвольного руху, давно відомі в Україні та поза її межами. Вони відзначаються світоглядною виваженістю, методологічною ґрунтовністю, надійною фактографічністю і верифікацією використовуваних джерел. У 2023 р., у час тривання московсько-української війни, він, розвиваючи попередні напрацювання, запропонував об'ємне дослідження життя, творчості й боротьби Степана Бандери (1909–1959) – одного з найзнаменитіших провідників українського націоналістичного руху і теоретиків національної ідеї, який понад 30 років належав до чільних організаторів національного спротиву найрізноманітнішим окупантам. Монографія вийшла в серії «Наш пантеон» видавництва «Наш формат», де також побачили світ біографії Романа Шухевича та Василя Кука.

Серед різнотипних бандерознавчих праць Володимира В'ятровича (В'ятрович, 2013), Ігоря Загребельного (Загребельний, 2021), Івана Патриляка (Патриляк, 2016), Сергія Плохія (Плохій, 2016), Олександра Сича (Сич, 2021), Юрія Юзича (Юзич, 2020) та ін., що вийшли останнім часом, студія Миколи Посівнича вирізняється не лише обсягом, а й концепцією. І вона, як видається, максимально близька до того типу історіософської та політичної герменевтики, яка акцентує на ролі визначної особистості (провідника) й еліти в історії. Так, принаймні, трактували минувшину народу та суспільну структуру Плутарх (Πλούταρχος), Светоній (Suetonius), Лоренцо

Валла (Lorenzo Valla), Ніколо Макиавеллі (Niccolò Machiavelli), Бенджамін Дизраелі (Benjamin Disraeli), Томас Карлайл (Thomas Carlyle), Вільфредо Парето (Vilfredo Pareto), Геатано Моска (Gaetano Mosca), Володимир Липинський, Дмитро Донцов, Джованні Сарторі (Giovanni Sartori) й ін. І це допомагає авторові виявити важливу закономірність тлумачення національно-визвольного руху: «Роль особистості в історії досі є однією з найбільш дискусійних проблем для науковців. Проте важко заперечити, що воля та діяльність окремої людини здатні переломити, здавалося б, закономірний перебіг подій. Життя багатьох історичних постатей є яскравим підтвердженням цього факту. Минуле українського народу багате на визначні фігури. Недаремно цілі етапи національно-визвольної боротьби окупанти пов'язували з його провідниками, називаючи українців за їхніми іменами – мазепинцями, петлюрівцями, бандерівцями» (С. 7–8).

Інший важливий інтерпретаційний момент пов'язаний із намаганням дослідника подати нехай і в популярній формі, але академічний історичний та інтелектуальний портрет, на відміну від попередніх, переважно політичних та публіцистичних розвідок. У такий спосіб М. Посівнич прагне стимулювати «ґрунтовні оцінки» новітніх істориків із метою «зробити належний аналіз ... діяльності та визначити ... місце в історії» С. Бандери в різних аспектах: «... як людини, політика, теоретика й інтерпретатора націоналістичної ідеології, організатора й лідера ОУН [Організації українських націоналістів – *Авт.*] 1930–1959 років» (С. 8).

Ще одним головним актуалізаційним моментом стає наголошення на прикрій відсутності адекватної часу історичної державної політики в період незалежності – належного зацікавлення історичними постатями як чинниками націотворення, морально-світоглядними зразками, що здатні формувати в молодшого покоління національну ідентичність, гідність, патріотизм і бойовий дух. Це засвідчили, наприклад, масові народні повстання (майдани) та московсько-українська війна від 2014 р., коли навіть організаційне вітання бандерівської ОУН (Слава Україні! Героям слава!) стало спершу гаслом загальнонародним, а згодом уже політичним та армійським. Це тим більше важливо, наголошує автор, що постійно продовжуються (приймавши естафету з радянських часів) потужні пропагандивні операції з демонізації, міфологізації постаті С. Бандери, коли бандерофобія стає органічною складовою ширших українофобських переконань. І це, на жаль, стосується не лише Російської Федерації, а й значної частини довоєнного українства (особливо на Сході країни), а також інформаційного простору таких держав, як Польща, Чехія, Ізраїль, Німеччина, де українського провідника зображають переважно як «фанатичного терориста» чи «воєнно-кримінального злочинця» (С. 245–246).

Якраз цьому, вважає М. Посівнич, найефективніше може протиставитись не оспівувальна, емоційна й бездумна апологізація, а вдумливе наукове тлумачення, що ґрунтується на «об'єктивному фактажеві», «перевірених джерелах», «сумлінному аналізі контексту тодішніх подій» (С. 246). Тобто «постать Степана Бандери потрібно виводити з біло-чорних тіней, забронзовіння й подавати його погляди, вчинки та умови ухвалення тих чи інших рішень у контексті історичних реалій і викликів того часу» (С. 249). Так автор розглядає проблему трактування С. Бандери як визначної культурно-історичної та політико-ідеологічної постаті комплексно, виявляючи основні контраверсії: звуженість (частковість) розуміння, поверхова й неадекватна глорифікація (забронзовування) та свідоме упередженість (фальсифікація, очорнювання).

Реалізувати ці завдання допомагає продумана структура книжки. Вона складається зі вступу і післямови, 5 частин і 17 розділів, які ретельно, у часовій послідовності з'ясовують основні етапи дорослішання, специфіку революційної діяльності й формування світоглядних вимірів С. Бандери як людини-борця, допомагаючи читачеві осягнути сенс його багатогранного лідерського буття. Цьому ж сприяють і додаткові елементи монографії: перелік умовних скорочень, джерела ілюстративних матеріалів, список музеїв, створених у честь С. Бандери, численні світлини. Водночас історик опирається не лише на різні дослідження, а й на праці самого провідника, а також спогади та рідкісні архівні документи.

Видання насичене цікавими, зокрема й побутовими, фактами про життя і боротьбу національного лідера, що роблять його постать живою та близькою читачеві, не применшуючи при цьому його значущості й гідності. Ретельними мазками автор малює в уяві читача широке культурно-історичне та політико-суспільне тло і виокремлює на ньому постать С. Бандери як змалку патріотичного, жвавого, веселого, спортивного, цілеспрямованого й самовимогливого юнака, активного члена української студентської спільноти і низки українських молодіжних організацій, передусім «Пласту» й Союзу української націоналістичної молоді, талановитого, безкомпромісного революціонера й лідера в лавах УВО (Української військової організації) та ОУН, успішного керівника й організатора націоналістичного руху, багатолітнього та незламного в'язня польських і німецьких тюрем та концтаборів, голови крайового, революційного проводу ОУН та Закордонних частин ОУН(р), активного ідеолога й публіциста, люблячого батька й чоловіка, людяного й товариського побратима, глибоко віруючого християнина тощо. Особливо цікава та важлива деталізація успішної пропагандивної акції оунівців на Варшавському і Львівському процесах; наголошення на формуванні С. Бандерою ще 1934 р. «зелених кадрів» на Волині й у Карпатах – попередників пізнішого партизанського руху; ініціатива створення вже 1941 р. Комісії поневолених народів, що після війни структурувалася в Антибільшовицький блок народів тощо.

Дослідник володіє даром виокремлювати особливо важливі моменти в житті С. Бандери так, що без зайвої аргументації допомагає читачеві доходити вивірених висновків як про постать національного лідера, так і про суть державницького та геополітичного мислення в бандерівському русі. Наприклад, наголошує на вирішальному історичному значенні Маніфесту ОУН (грудень 1940 р.), де, між іншим, зазначено: «Ми, українці, підносим прапор боротьби за свободу народів та людини. Боремося за визволення українського народу та всіх поневолених Москвою народів. ... тільки через повний розвал московської імперії і шляхом Української національної Революції та збройних повстань усіх поневолених народів здобудемо Українську державу та визволимо поневолені Москвою народи» (С. 120). Наведена цитата допомагає побачити як увагу революційного проводу до індивідуальної та колективної свободи, так і проголошення в переддень великої війни опертя на власні сили (на відміну від мельниківської ОУН), на революційний потенціал поневолених Московією народів та стратегію розвалу московської тюрми народів. Здається, саме такого масштабного та проникливого політичного мислення забракло і українській владі, і світовій спільноті перед масштабним вторгненням путінських військ у 2022 р.

Ще одним вкрай актуальним моментом, на який звертає увагу реципієнта історик, стає Акт відновлення Української держави 30 червня 1941 р. у Львові та ство-

рення українського уряду – Українського державного правління на чолі з Ярославом Стецьком. Цей доленосний чин автор трактує, прив'язуючись і до сучасних подій: «Значення цього Акта в українській історії свідомо недооцінюють і спотворюють. Саме він засвідчив тяглість державницької ідеї, започаткував новий етап національно-визвольної боротьби та реформатування боротьби інших поневолених націй. Під гаслами ОУН і УПА в 1940–1950-х роках український народ розгорнув боротьбу за Українську соборну самостійну державу, що в різноманітних формах триває і на сучасному етапі російсько-української війни» (С. 130).

До особливо вдалих і важливих сюжетів книжки варто зарахувати постійне, але ненав'язливе, продумане, розвінчування основних міфів про С. Бандеру. Дослідник упродовж викладу виокремлює чотири хибні стереотипи, покликані демонізувати національного провідника: 1) кривавий і бездумний терорист; 2) колаборант (нацист, фашист та ксенофоб); 3) пасивний символ боротьби після 1945 р.; 4) тоталітарний лідер і розкольник. Усі ці фальсифікаційні наліпки М. Посівнич ретельно й переконливо деміфологізує.

Наприклад, він вказує на елементарний брак фактів щодо будь-якої – етичної чи політичної – відповідальності Степана Бандери за «злочини українських націоналістів/фашистів» і відзначає: «... основним міфом про Степана Бандеру як терориста стає штамп про нацистського колаборанта та мало не головного поплічника Гітлера в Україні, відкидаючи антинацистську боротьбу ОУН і УПА, його арешт і вбивства рідних» (С. 130). При цьому деякі відомі дослідники пропонують «викривлений образ Провідника ОУН і націоналістичного руху», намагаються переконати, що основною метою цього руху загалом й особисто С. Бандери «було насильство заради насильства» та підводять читача до думки, що «масштабний і багатомірний» український опір не був «визвольним чи антиколоніальним», а лише «тероризмом, етнічними чистками й геноцидами». Такі голобельні інтерпретації, відзначає автор, насторожують, бо, за дивним збігом обставин, «тотожні російській інформаційній пропаганді до 24 лютого 2022 року» (С. 130–131). Не випадково такого типу упереджених, заангажованих космополітичною ідеологією авторів в сучасному українському метадискурсі часто окреслюють «українофобським академічним інтернаціоналом».

Розвінчуючи ще один міф про пасивність, про те, що Степан Бандера начебто мінімально впливав на суспільно-політичну ситуацію в Україні, дослідник опирається на думку авторитетного історика Володимира В'ятровича, який на основі ретельного аналізу фактів (інкорпорація УВО у склад ОУН, здійснення гучних бойових і пропагандивних акцій, підготовка організації до світової війни, до розгортання УПА тощо) доводить, що він відіграв «визначальну роль» в українському визвольному русі, «був реальним і небезпечним для ворогів діячем українського визвольного руху», тому закономірно став його символом, давши своє ім'я цілому культурно-історичному та політико-світоглядному явищу (С. 151–152).

Щодо міфу про авторитарність С. Бандери, то М. Посівнич наводить чимало доказів того, що він хоча і стояв на класичних орденських засадах розбудови ОУН, коли, як сам писав: «... такий рух, як наш, мусить очолювати й явно репрезентувати одна людина» (С. 153), однак це не означало тоталітарного стилю керівництва, самозакоханого вождизму чи безвідповідального самодурства. Навпаки, С. Бандера вмів пошанувати своїх опонентів-«двійкарів» чи мельниківців (бо «вони не гірші патріоти за нас»), він уважав, що всім україноцентричним людям «знайдеться місце»

в українській національній державі (УССД), що треба уникати взємного поборення і в середині організації, і між різними націоналістичними структурами (про це йшлося, наприклад, на зустрічах з Андрієм Мельником 1948 р.). Зрештою, очевидним результатом такого мислення було урочисте вшанування 20-ї річниці загибелі Євгена Коновальця 1958 р. усіма тогочасними лідерами націоналістичного руху. Ще одним фактом стало і створення 1948 р. з ініціативи С. Бандери репрезентативного центру українців-емігрантів на основі багатопартійності та широкої громадянської участі під промовистою назвою Українська національна рада (С. 169–170).

Ще одна вдала сюжетна лінія у монографії – тлумачення основних світоглядних ідей С. Бандери. Саме ця інтелектуальна лінія допомагає зрозуміти його як видатного політичного мислителя середини ХХ ст., як націософа, як «провідника української ідеї», на що вказує і підзаголовок книжки. Микола Посівнич виокремлює лише найосновніші, на його думку, концепти націоналістичної філософії провідника, які увиразнюють розвиток класичної української ідеї: від комплексного інваріантного зразка у творчості Тараса Шевченка, через трактування окремих ідей в українофільському й ранньомодерністичному періоді, через вольовий (чинний) націоналізм Дмитра Донцова та його однодумців (передусім вісниківівців) і до ідеології організованого націоналізму (ОУН), у межах якої одне з чільних місць якраз і зайняла націоцентрична концепція Степана Бандери. Вона була виражена переважно у формі глибоких публіцистичних статей, рідше – есе й інтерв'ю, подібних на політико-філософський дискурс Макса Нордау (Max Nordau), Івана Франка, Гілберта Кіта Честертон (Gilbert Keith Chesterton), Вальтера Ліппмана (Walter Lippmann), Володимира Жаботинського, Сімони Вейль (Simone Weil) та ін.

Передовсім автор показує, як С. Бандера деміфологізує радянські й західні очорнювальні наративи, міфи про національно-визвольний рух, даючи власні трактування. Наприклад, пояснює, що націоналізм – світогляд свободи, на противагу імперіалізму (зовнішньому і внутрішньому) як світогляду несвободи, а націоналіст – найвищий ступінь буття патріота: «Український націоналізм бореться проти імперіалізму, проти тоталітаризму, расизму і всякої диктатури чи застосування насильства. Ім'я “український націоналіст” є співзвучним з “український патріот”, який є готовий боротися за свободу свого народу, жертвувати для свого народу все, що він посідає, навіть життя» (С. 194).

Іншим важливим поняттям національно-екзистенційної концепції провідника стає опертя на власні сили народу, а не сподівання на допомогу міжнародних чинників. Багато про це могли б розповісти ті сучасні політичні лідери, які опирали свою діяльність на міжнародні гарантії безпеки (наприклад, Будапештський меморандум чи договори з Росією) для держави Україна: «Без власних змагань українського народу найсприятливіші ситуації не дають нам ніколи державної незалежності, хіба тільки заміну одного поневолення на інше ... Як визволення, так і оборона самостійної України може в основі спиратися тільки на власні сили, на власну боротьбу і постійну готовність до самооборони» (С. 194).

Основна мета, суть будь-якої національної ідеї – здобуття національної держави як провідної соціальної інституції – основного гаранта захисту й розвитку етнонаціонального буття. При цьому основний метод здобуття цієї політичної мети – національна революція. Степан Бандера, мабуть, найсистемніше з усіх політичних філософів розробив теорію національної («національно-визвольної») революції. Передовсім

він трактує її як «цілий процес боротьби, від її початків до кінцевого завершення», мета якого – «усунення існуючого, зненавидженого ладу та створення на його місці нового, кращого, намальованого революційною ідеологією і програмою» (С. 195). Він, як наголошує дослідник, виокремлює три основні чинники успішної революції: ідея, кадри та перманентна боротьба. Щоправда, при цьому історик забуває додати ще й революційну організацію, якою для С. Бандери завжди була ОУН.

Щодо кадрів, то це одна з найбільших проблем для будь-якого суспільного руху, тому саме «якість і кількість кадрів» «вирішує напрямок, силу й успіх цілого революційного процесу» (С. 195). Відповідно треба не шукати готових революціонерів, а формувати їх – «виховувати ... мобілізувати й організувати з таких людей, які до цього надаються своєю настановою і характером» (С. 195–196). Головну роль у формуванні кадрів відіграє ідея (як революційний, визвольний світогляд) і чин (ідейна, осмислена дія). Водночас ідея та людина – основні складники «кожного ідеологічного чи політичного руху», де «провідні ідеї і світоглядні засади» чи «керівні програмові постанови» творять «душу» (істоту, внутрішній зміст) руху, а активні учасники руху – «його живий, діючий організм» (С. 196–197).

Володіючи донцовським розумінням націоналізму як передусім певної філософської, світоглядної системи, найвищий ідеал якої – національна свобода, С. Бандера, і це простежує історик, пропонує глибокі та проникливі історіософські й геополітичні трактування. Наприклад, викриває різні форми московського імперіалізму (в комуністичній формі й у вигляді антикомунізму на еміграції (С. 201)), а також критикує ті геополітичні стратегії Заходу, які нехтують національно-визвольними і державотворчими ідеалами в міжнародній політиці та відмовляються від ідеї знищення московської імперії: «Доки західні держави не йтимуть на повне знищення більшевизму й російського імперіалізму, на розвал СРСР і відродження на його руїнах національних держав поневолених нині народів, а змагають лише до припинення більшевицької агресії і експансії ..., доти немає підстав, щоб наші визвольні змагання зв'язувати з їхньою політикою і з їхніми конфліктами» (С. 199). Тому провідник виступав за організаційне об'єднання поневолених московитами народів і водночас остерігав деякі з них від ґрунтування своєї визвольної боротьби на поєднанні протилежних речей – національної та імперської ідей. Наприклад, так він трактує внутрішні суперечності польського антиколоніального руху, часто просякненого колективним егоїзмом: «Польща, яка воює чи воюватиме з Україною за Львів, з Білоруссю і з Литвою за Вільно, тим самим воюватиме проти своєї власної суверенності» (С. 199–200). Цю внутрішню світоглядну роздвоєність, знову таки, можемо спостерігати і в теперішньому ставленні польської влади та суспільства до воюючого українства: від захоплення і підтримки до ненависті й недружніх акцій.

Водночас, попри всю детальність портрета С. Бандери, дослідникові, можливо, у наступних доопрацюваннях цього видання варто би звернути більшу увагу на ті моменти, які свого часу виявили Василь Іванишин, Олег Баган чи Ігор Загребельний. Йдеться про детальніше висвітлення розбудови ОУН як ордену, про розуміння провідником української національної ідеї, про ідеологічні причини конфліктів в організованому націоналістичному русі, про концепцію українського національного «народо-правства» як можливого суспільного устрою в національній державі тощо.

Спостерігаючи продовження масового зацікавлення постаттю й ідеями С. Бандери, його невпинну глорифікацію і демонізацію різними середовищами та країнами,

незмінну популярність серед українського суспільства (не випадково серед воїнів-добровольців новітньої московсько-української війни так багато українських націоналістів, особливо тих, що відверто ідентифікують себе бандерівцями), мимоволі відчуваємо жаль, що ми все ще лише на початку вдумливого та глибокого прочитання життя, чину й ідей цього національного провідника. У цьому плані науково-популярний історико-інтелектуальний портрет С. Бандери авторства М. Посівнича – добрий зразок для наслідування всім прихильникам валідної, неупередженої інтерпретації історичних феноменів і персонажів, що прагнуть осягнути провідництво як сенс буття.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

В'ятрович, В. (2013). *Історія з грифом «секретно»: українське XX століття*. 2-ге вид. Львів.

Загребельний, І. (2021). *Степан Бандера: міфологія української свободи*. Тернопіль: Крила.

Патриляк, І. (2016). Акт 30 червня: плани ініціаторів та історичні реалії. В Т. Бойко, Б. Галайко, Ю. Сиротюк (упоряд.), *Треті Бандерівські читання «Візія Української держави в ідеології українського націоналізму»: збірник матеріалів (Київ, 3 лютого 2016 р.)*. Київ; Івано-Франківськ: Місто НВ, 85–129.

Плохій, С. (2016). *Убивство у Мюнхені. По червоному сліду*. Харків: Клуб сімейного дозвілля.

Посівнич, М. (2023). *Степан Бандера. Провідник української ідеї*. Київ: Наш формат.

Сич, О. (2021). Тексти і контексти творів Степана Бандери. В С. Ленкавський (упоряд.), *Бандера С. Перспективи Української Революції*. Київ: Наш формат, 11–19.

Юзич, Ю. (2020). *Пластовий характер Степана Бандери*. Івано-Франківськ: Лілея-НВ.

REFERENCES

Viatrovych, V. (2013). *Istoriia z hryfom «sekretno»: ukrainske XX stolittia* (2nd ed.). Lviv (in Ukrainian).

Zahrebelnyi, I. (2021). *Stepan Bandera: myfolohiia ukrainskoi svobody*. Ternopil: Kryla (in Ukrainian).

Patryliak, I. (2016). Akt 30 chervnia: plany initsiatoriv ta istorychni realii. In T. Boiko, B. Halaiko, & Yu. Syrotiuk (Comps.), *Treti Banderivski chytannia «Viziia Ukrainskoi derzhavy v ideolohii ukrainskoho natsionalizmu»: zbirnyk materialiv (Kyiv, 3 liutoho 2016 r.)*. Kyiv; Ivano-Frankivsk: Misto NV, 85–129 (in Ukrainian).

Plokhii, S. (2016). *Ubyvstvo u Miunkheni. Po chervonomu slidu*. Kharkiv: Klub simeinoho dozvillia (in Ukrainian).

Posivnych, M. (2023). *Stepan Bandera. Providnyk ukrainskoi idei*. Kyiv: Nash format (in Ukrainian).

Sych, O. (2021). Teksty i konteksty tvoriv Stepana Bandery. In S. Lenkavskyyi (Comp.), *Bandera S. Perspektyvy Ukrainskoi Revoliutsii*. Kyiv: Nash format, 11–19 (in Ukrainian).

Yuzych, Yu. (2020). *Plastovyi kharakter Stepana Bandery*. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV (in Ukrainian).